

הרב בנימין דאווידאוויטש
מאנרא נ.י.

השתלשלות הדפסת חיבוריו של הגאון ר' וואלף באסקוויץ זצ"ל

הגאון ר' בנימין וואלף באסקוויץ זצ"ל בן הגאון ר' שמואל הלוי מקעלין בעל מח"ס מחצית השקל זצלה"ה מגדולי הדור בימי הנוב"י ולאחריו קיבץ וריבה פעלים לתורה כל ימי חייו, והניח אחריו ברכה חיבורים רבים כתובים באצבעות ידיו, מסודרים ומוגהים עד להפליא, שיכולים לקרוא בעין רגילה, בבחינת עומדים צופים ומשתחווים רוחים, ומכילים אלפי דפים שרק קומץ קטן נדפס ממנו, כבר תיארו בהקדמת ספריו החיבורים בכתב יד ובנדפס, אבל עדיין יש דברים שאינם מבוררים ועל כך באתי.

גולת הכותרת של כתביו הוא חיבורו הגדול ספר "סדר משנה על הל' מדע" על הרמב"ם, שמבאר ומלבן דברי הרמב"ם ובתוך כך מאיר כל הענין מן הגמ' והראשונים ועד הפוסקים האחרונים, בשנת תק"פ כשנתיים לאחר פטירתו הדפיס בנו מוה"ר יוסף את חלק הראשון על רמב"ם הל' מדע, בהסכמת גדולי הדור שכולם כאחד מפליאים בגדולת המחבר, ושאינן תפארת לבקש הסכמות על חיבורו.

הג"ר אלעזר פלעקלס ראש בי דינא דפראג כותב, אשר הניח אחריו ברכה חבור לכל יד החזקה לכל המורה הגדול הרמב"ם ז"ל ונודע בשערים כמה יגיעות יגע בתורת משה כו' חריף ובקי בכולהו תנאי ובכולהו אמוראי בבלי וירושלמי בכלל ובפרט פסקי הרמב"ם ונושאי כליו, וכן כת' הג"ר ברוך פרענקל בע"ס ברוך טעם, עוד הוגדל יקר תפארתו לכל עין רואה בחבוריו כתיבת ידו, אשר הניח אחריו על כל חלקי המיימוני ועוד שאר חבורים, ברוחב פלפולים על כל קוץ וקוץ ובבקיאות נפלא בש"ס ירושלמי תוספתא ובפרט בספרי פוסקים, קדמונים, ולא בפלפול שוא כ"א עלי דרך אמת.

והג"ר בצלאל ראנשבורג כותב ועד היום אין אתנו חיבור כמוהו שלא דילג שום פרק והלכה בכל ד' חלקי הרמב"ם (כי ראיתי כל חלקי חיבורו הזאת בהיותי עמו בפונדק אחד, והייתי משתומם על המראה הגדולה הזאת), וחי אני! שפעמים רבות נודעונו כל אברי ונרתעו לאחורי מרוב חריפותו ובקיאותו הי' כגל של אגוזים, כל חלקי הירושלמי והרמב"ם היו שגורים בפיו ועל לשונו הטהור, שהחיבור נפלא הזה שוה לכל נפש, וכן הפליאו החיבור הג"ר מרדכי בנעט, החת"ס, השמן רוקח, ובנו השערי תורה כתב שאי

1. נולד בערך בשנת ת"ק בעיר באסקאוויץ, נשא בת ר' דוד באסקאוויץ מעיר אויבן ישן, וישב שם והריבץ תורה. משנת תקמ"ב אב"ד אסאד, בתקמ"ו אב"ד פרוסניץ, בתק"ץ שב לאויבן, ומשם לפעסט שנעשה שם לאב"ד, תקנ"ח אב"ד האלאש - יארמוט, תקס"ג אב"ד קעלין, תק"ע אב"ד באניהאד עד לפטירתו בשנת תקע"ח, תולדות חייו בפרטיות נערך ביד הרב י"מ כהן בסוף ס' סדר משנה על מדע מהדורת תשנ"א, וע"י הרב משה א"ז קינסטליכער בקובץ צפונות ניסן תשנ"א עמ' כג-לד, ותמוח תשנ"א עמ' פ-פד (ומש"כ שם דבקובץ הבא ישלים מענין ספריו, כנראה דמכיון שיצא אז לאור ס' מדע בתוספת תולדות המחבר ושם כבר מבואר בפרוטרוט כבר לא מצא מה להוסיף) וע"י עוד קובץ מוריה (אלול תשנ"ג) עמ' כב פרט חשוב, בכל מקום שאזכיר תולדות המחבר כוונתי להנפס בס' מדע מהדורת תשנ"א.

אפשר לחבר חיבור גדול ונחמד כזה אשר כמעט הוא על כל התורה כי אם שרוח ד' דיבר בו.

כשהופיע הספר בשנת תק"פ, עלה על שולחן מלכים וגדולי הדור השתעשעו בדבריו, הג' ר' עקיבא איגר כותב לחתנו החת"ס (איגרות רעק"א מכתב קכב) פ"ש ביחוד לידידי הרבני המופלג מו"ה ר' יוסף נ"י באסקאוויץ, ספרו דמר אביו הגאון זצ"ל הגיעני ע"י חתני הגאון נ"י ונהניתי מזה מאוד.

והחת"ס מביאו בחידושו, וכותב במס' ב"מ (סב ע"א) לכדתני, ועתה שנדפס ס' סדר משנה ומצאתי כו', ובתשו' (חו"מ סי' כ"ד) וגם הגאון סדר למשנה ז"ל צרור הכתב לקח בידו והלך בדרך למרחוק בחריפות ובקיאיות כו', גם מצאתי לשני גאונים מאותו דור, שהעלו על גליון הספר הערותיהם, הגאון ר' שמואל סג"ל לאנדא ראב"ד פראג, והגאון ר' שלמה דייטש אב"ד נייטרא (קובץ כרם שלמה גליון קע"ו עמ' כ"ב - גליון ר"ט עמ' ט"ז).

ר' עקיבא איגר כותב לו שם במכתב לדעתי ראוי לו לזרו בכל מאמצי כחו להוציא לאור תעלומות ביאורי אביו הגאון זצ"ל על כל חלקי הרמב"ם לזכות את הרבים, אלא שלא הי' בידו היכולת וכמו שכותב בהקדמה, היות שאין ידי משגת להיות מדפיס ועולה כל כרך ראשון מהארבעה [ספרי הרמב"ם נכללו בימים ההם בד' כרכים, וכנזכר בדברי הר"ב רנשבורג] בבת אחת באפס דמים, לכן בחרתי בראשונה להביא לבית הדפוס ספר המדע מהיד החזקה, וזכות אבותי הקדושים תסובבני סלה, לקיים דברי אבי הגאון זצלה"ה רכב ישראל, ולהדפיס כל חבריו הקדושים כאשר ממני שאל.

סדר משנה על הל' זמנים

הרבני מו"ה יוסף לא הספיק להדפיס רק חלק מדע, וכל הנשאר משאר חלקי הרמב"ם הגיע אחר פטירתו ליד חתנו ר' שלמה קליין, וגם הוא רצה להוציאו לאור, וכמו שהתריע הג"ר אליעזר זוסמאן סופר באמצע הקדמת ספרו ס' המקנה, ואודיע צערי לרבים אולי יתן ד' שאזכה שאחד מגאוני ארץ נ"י, ישמע קולי לעורר נדיבי עם אלקי אברהם למצוה גדולה יחשב, כי נודע לרבים גדולת גאון רבן ישראל רבי וואלף באסקאוויטץ זצ"ל אשר כבר ראינו נפלאות בספרו חלק אחד על רמב"ם בסדר משנה, וס"ת מונח זה כמה, שלא נדפס על שארי חלקי רמב"ם, בעיני ראיתי חיבור גדול בעיר פעסט אצל הרבני מו"ה שלמה קליין נ"י והוא רצה להוציאו לאור, ואולי אזכה ע"י התעוררת שיצא לאור ותגל נפשי בד' ע"כ.

ואמנם בשעתו (בשנת תרל"ז) כשנדפס המקנה לא יצא הדבר לפועל, ורק כמה שנים אח"כ, נתעורר הר"ר אליעזר אלי' וואלענשטיין מירושלים, ורכש חלק אחד מהכת"י, הפירוש על הל' זמנים, הסיבה שהניעו להשתדל בזה הוא כמו שכותב בהקדמה לספר, שראה בס' המקנה להגאון ר' זוסמאן סופר שמתאונן על שראה הס' סדר משנה בעיר בודאפעסט ואין איש שם על לב להדפיסו, ולמקרא הדברים עמד נבהל ומשתומם כי במדינה כמדינת אונגארן לא ימצאו אנשים אשר יתאוו תאוה להדפיס ספר מהגאון ר' וואלף באסקאוויץ, ונדר לד' אם יבא לידו הכת"י יוציאו לאור.

וממשיך והנה לא עבד קב"ה דינא בלא דינא ונחלתי במחלת העינים והייתי מוכרח ליסע לוויען לבקש עזר ותרופה, אמרתי הגיע העת להדפיס את הסדר משנה וע"י השתדלות נמרצה הגיע הכת"י לידי אבל רבות מחשבות כו' מחסרון הכסף, וקרוב לששה שנים נצטערתי על זה כו' ונתן בלב האשה מרת ריקעל וועכטער תחי' מוויען וכעת פעה"ק ירושלים ליתן מוצא כסף די הוצאת הדפוס, ומסיים מקרי דרדקי בירושלים אליעזר אלי' וואללענשטיין בן הגאון מו"ה משה נחום שליט"א חוטר מגזע מהר"ל מפראג וצמח צדק.

ובתולדות המחבר הנדפס בסוף ס' מדע כותב (עמ' תמ"ו) בשנת תר"ס התעורר אחד מחכמי ירושלים ר' אליעזר אלי' וואלענשטיין, שלא הי' לו כנראה קשר להונגרי' ולחכמיה, אך הי' מגזע מהר"ל מפראג וצמח צדק שגם ר' וואלף בוסקוביץ הי' כזכור מצאצאיהם, ומביא כנ"ל שחלה על עיניו וראה בזה כאות מן השמים לקיים נדו.

ולא דק בזה, דהגאון ר' משה נחום וואללענשטיין ראב"ד בירושלים מוצאו מאונגארן, הי' תלמידו של הכתב סופר והגאון ר' אהרן דוד דייטש במח"ס גורן דוד, וכשהגיע לעת קשרי שידוכין שלחו רבו לאחיו הגאון ר' שמעון דייטש מתלמידי חתם סופר ומייסדי הכולל שומרי החומות ושם בירושלים נעשה לחתנו, ויחוסו להמהר"ל מפראג וצ"צ בא לר' אליעזר מזקיננו הג' ר' שמעון כמפורט בשער ספרו אמרי שפר - ברכה מציון על מס' ברכות, וזה אינו סיבה להדפיס ספר מגאון אחר שיחוסו נמשך ג"כ משם, אלא שמוצאו ויחוסו לאונגארן הוא שהגיעו להדפיס ספר מגאונים וכמו שהתאונן כי במדינה כמדינת אונגארן לא יתאו תאוה להדפיס ספר מהגאון ר' וואלף באסקאוויץ.

הר"ר אליעזר הדפיס בשנת תר"ס (עת קץ) הפי' על הל' שבת, ועם כל רצונו הטוב להמשיך בהדפסתו לא הי' בידו לגמר, ונשאר אצלו כאבן שאין לה הופכין, עד שנמצא לה גואל ע"י המדפיס ר' אביגדור קאטצבורג שהמשיך בהדפסתו, הגאון הישיש ר' אליעזר וואלענשטיין (כפי שמכנהו שם בהקדמה) נתן לו הכת"י בחנם אין כסף, והוא פנה לכמה גבירים ומוסדות שיעזרו אותו להוציא מטמון היקר הזה ולא ענהו רק מוסד אחד, גם הוא מוצאו מאונגארן, אביו הג"ר דוד צבי קאטצבורג הי' מו"ץ בקה"י ווייטצען ועורך ה"תל תלפיות" שם, גם הי' תלמיד של הג"ר אליעזר זוסמאן בעל המקנה, ור' אביגדור ערך שם הירחון "נטעי בחורים", ואח"כ דר בניפעסט עד שעלה לאר"י בשנת תרצ"ו.

הרב קאטצבורג הדפיס שם בירושלים בשנת ת"ש הפי' על הל' שביתת העשור, וכחצי שנה לאחריו בשנת תש"א הפי' על הל' חמץ ומצה ומקוה להוציא לאור החלק על הל' יו"ט וחודה"מ, ומשאלתו נתמלא רק כחמשים שנה אח"כ, שהגיע הכת"י לאוצרו של אדמו"ר מסטולין שליט"א, ומכון בית אהרן וישראל הו"ל הפי' מן הל' שופר עד סוף זמנים בשנת תשמ"ט, והל' יו"ט וחודה"מ נחלק לשני כרכים ויצא לאור בשנת תש"ן.

ובס"ה יצא לאור הס' סדר משנה על הל' זמנים בסירוגין, בתקופה של תשעים שנה, מחולק ל' כרכים, בתר"ס הל' שבת, בשנת ת"ש הל' שביתת העשור, בתש"א על הל' חמץ ומצה, תשמ"ט מהל' שופר עד סוף הל' זמנים, בתש"ן הל' יו"ט בב' כרכים.

ויצויין דעם סיום הדפסת סדר משנה על זמנים, יצא לאור מחדש הספרים שלא הי' בנמצא, ע"י נכד המחבר הג"ר יעקב יוסף זינגער רב דקה"י בודאפעסט ואב"ד גבעת

שמואל - זיו התורה, וכנראה שהי' באותן השנים איזה הארה מן השמים, בשנת תשנ"א נדפס בעימוד חדש הפ' על ספר מדע, בשנת תשנ"ב הס' שושן עדות - לבנימין אמר בדפוס צלום, ובשנת תשנ"ז הפ' על הל' שבת, שביתת עשור, חמץ ומצה בכרך אחד (בקבלת רשות ממשפחת קאטצבורג), וכולן עם הוספת מפתחות.

שלוש אלפים דפים כתבי יד

שאר חלקי הספר נשארו ביד ר' שלמה קליין בבודאפעסט, לאחר פטירתו לקחו חתנו ר' אליעזר צבי כ"ץ לבעקעש-טשאבא, אחר שנפטר ר' אליעזר צבי, העתיקה אלמנותו מקום מושבה לטעמעשוואר, ומאפס מקום בא כל הכת"י לעליית מקום מוכן לרקבון ולאכילת העכברים וכדו', מה עשה הקב"ה, בשנת תר"ע נפטר שם האב"ד, וחתנו הג"ר יצחק צבי סופר מח"ס מספר הסופר ונכד ר' זוסמאן מילא את מקומו, בשנות מלחמת העולם הראשונה (תרע"ד - ח') הלך א' מקהלתו לרגל מסחרו בתוך העיר, ושמו ר' דוד פינקעס ומצא בעליית בית חפצים למכירה ובינם ארגו עם כתבי ידות, וכאשר הגיד לרב הקהילה והלך לראותם, הכיר בהבטה ראשונה כי המה חלקי הס' סדר משנה, וזכר בדברי זקינו הנ"ל וגם מאושר הדבר כיון שנמצא ביד נכדה, וקנה אותה בסיוע הרבני הנ"ל בכסף מלא.

הרב הניחם בביתו במקום הגון, ושמר עליהם מאבק, וגם שלא יתרחבו אכילת העש, ובכלות המלחמה פנה לכמה מסחרים גדולים העוסקים בהוצאת כת"י, ואין דורש ומבקש, גם אחד מתושבי טעמעשוואר² פרסם בירחון אפריון (אב תרפ"ו) תחת הכותרת "שלוש אלפים דפים כתב יד" שיבואו לעזרה, ומפרט בפרטיות תוכן הספרים וסכום הדפים של כל א' וא'³, ושהרה"ג ר' יצחק צבי אע"פ שהחבורים הם קנין כספו ממש, בכ"ז מוכן לבא במשא ומתן עם חברה וכדו' להוציאם לאור, וכן חזר הלה והרעיש ב"קרית ספר" (אד"ב תרפ"ז) כדברים הנ"ל, והי' כקול קורא במדבר.

בינתיים בשנת תשי"א הצליח הרב הנ"ל לעלות משם לאה"ק, ומסר הכת"י לאיש אשר עסק במשלוח ספרים החוצה ממקומות הסגורים תחת ממשלת הקומעניסטען, אבל לדאבונו נפל כל החבילות לידם, וסכנה היתה מרחפת שלא ישלחו אותם לטחנם לנייר ר"ל, אנשי קהלתו לא נחו ולא שבתו, עד שר' אפרים פישל וויזעל פדה הכת"י, ור' יצחק שווארץ שמר אותם בביתו כמה שנים, ואחרים התעסקו בהוצאות ובשילוח החבילות עד שבא בעזהשי"ת בשלהי שנת תשכ"ג לארה"ק (כן מתואר בהקדמת הרב

2. ר' יודא לייב פליישר, נכד הגאון בעל "פאת השדה", תלמיד הג"ר יוסף מאיר טיגרמאן אב"ד ניייהיזל והג"ר יצחק שווייגר בטאפלטשאן, עזר לר' אביגדור קאטצבורג בעריכת "נטעי בחורים", בשנת תרס"ז הו"ל ח"ב מס' שו"ת פאת השדה, כל ימיו עסק במחקרים אודות האבן עזרא וספריו, נפטר בטעמעשוואר תשט"ו.

3. הרב קאטצבורג בהקדמתו כתב, שלש אלפים דפים, דהיינו ששה אלף עמודים, גודל של 29 צענטי ברוחב, 45 צענטי באורך, ששים שורות בכל עמוד, מוכן ומסודר לדפוס בהגדה מדויקת, ולפי דבריו וכפי שראה הכת"י בעצמו לכאורה דייק לראות שכתובים משני עבריהם, והתושב מטעמעשוואר ג"כ ראה הכת"י ביד ר' יצחק צבי ומפרט כל הכרכים (חוץ לסי' זמנים שהי' כבר בירושלים), וכותב שכולל ג' אלפים עמודים, ומן הסתם נכתב כל החלקים באותו תבנית, ולפי השוואת הכת"י והדפוס, עי' בסוף חלק זמנים צלום מעמוד אחד בהל' חנוכה, שנדפס שם לאורך שני דפים, וסי' אהבה שכולל 250 עמודים (עי' לקמן פרק כתבי"י של סדר משנה) ובנדפס הוא 450 עמודים גדולים, נראים הדברים שהוא 3000 עמודים ולא 6000 עמודים.

רי"צ, ובתולדות הנ"ל כותב הרב כהן בקיצור, בשנת תשכ"ג עלה בידי יהודים בטמשוואר לפדות את כתבי היד מידי השלטון בממון רב ולהעלותם לירושלים, ואינו מדויק דכבר הרבה שנים מקודם פדו אותה והי' מונח בבית פרטי).

סדר משנה על הל' אהבה

הג"ר יצחק צבי הגיע לימי הזקנה ולא הי' בכוחו לעסוק בהדפסת הכת"י, שכזכור הי' בידו כחמשים שנה (חסר י"ב שנה באמצע), ומסרו לבנו הג"ר אליעזר מרדכי אפרים פישל סופר אב"ד פאפא בירושלים עיה"ק שיטפל בהם, הלה התחיל להתעסק בהן, בסיוע בנו ר' יוסף לייב, אשר העתיק החיבור "סדר משנה על כל סדר אהבה" בכתב מכונה שהכיל 800 עמודים, ור' פישל טרח להגיה כל הגליונות פעמים ושלוש שיצא נקי מכל שגיאות, עד שבירך על המוגמר, ויצא לאור שני כרכים גדולים נאה ומהודר, ועם הכותרת שעשה המחבר לכל תחלת הענין, חלק ראשון י"ל בשנת תשכ"ו, והשני לאחר תשע שנה בשנת תשל"ה.

בסוף הספר צירף המחבר קונטרס "תפילין דמארי עלמא" תשובה ארוכה בענין תפילין שהבתים אינן מעור אחד, הקוני' נחלק לדי' בתים וכל בית לאותיות, ומכיל בדפוס כשלושים דפים גדולים עם כותרת לכל ענין כדרכו של המחבר בספרים האחרים, התשובה נכתב להג"ר יצחק גריסהאבר אב"ד באיי (אח"כ בפאקש) שהרעיש ע"ד תפילין שנדבקו הבתים שהן פסולות, הג"ר אפרים זלמן מרגליות השיב להיתר (בית אפרים או"ח סי' א-ב), גם הג"ר משה מינץ אב"ד אובן ישן סובר להיתר (תשו' מהר"ם מינץ סי' א'), והמהר"ם בנעט הי' מראשי האוסרים (שו"ת פרשת מרדכי סי' ב', הר המור סי' א') גם רבינו דעתו לאיסור.

הפולמוס הי' בשנת תקנ"ד [ובתולדות הנ"ל מדייק בהערה 80 מהגהת בן המחבר בתשו' מהר"ם מינץ שהי' בשנה הנ"ל ע"פ מה שנדפס משניות עם פי' הגר"א בשנת תקס"ב כשמונה שנים אחר הפסק עיי"ש ובתשובה אין תאריך, ולא דק דבתשובה שם מסיים ישראל (גוי) אחד לפ"ק, והוא תקנ"ד], הדים ממנו נשמע בתשו' חת"ס (הועתק בקסת הסופר סי' כ"א לשכה ס"ק ג' - תשו' חת"ס החדשות סי' א' ובציונים), שכותב אודות התפילין הנה רבותי כולם אוסרים ופוסלים תפילין המחוברים ע"י דבק, וכן אני נוהג אחריהם, אך מקרוב נחלקו בו גאוני זמנינו ונראה ביניהם את והב [בסופה] סלקתי ידי מלעיין כלל... ואמנם אמרתי כו', ועי' שם בהגה דתפורות קרוב להכשיר ודבוקות קרוב לפסול.

ר' אליעזר אפרים פישל כותב בהקדמתו, דרך בזכותו של אותו זקן אשר שמו בקרבו הגה"ק ר' אליעזר זוסמאן שהצטער הרבה על שראה הכתבים מונחים זכה למלאות רצונו, ומקווה להמשיך בהוצאת שאר הספרים, אבל לא עלה בידו ג"כ, וכנראה שריבוי החומר הוא המעכב, וצריכים לזה מכון או מוסד שיטפל בהמון הכתבים שיצא לאור בהידור כמות, ונזכיר שכל החלקים שנדפסו עד עתה - מדע, אהבה, זמנים - במשך 170 שנה, משנת תק"פ עד תש"ג, הי' בדעתו של הבן להוציא לאור בפעם הראשון הכל ביחד, וכמו שהבאנו מהקדמתו שרצה להוציא כרך הראשון מארבעה בבת אחת [מדע, אהבה, זמנים הוא רבע הלכות הרמב"ם, עי' תולדות הנ"ל הערה 72] אלא שמאפס דמים הסתפק בס' מדע לבד.

ספר מאמר אסתר - דרשות

ספר אחר זכה בנו להוציא לאור אח"כ, והוא ספר מאמר אסתר - דרשות, הודפס באפען בשנת תקצ"ב בהסכמת הגאונים, החת"ס כותב נתבשרתי היום מאת ידידי הרבני המופלג מו"ה ר' יוסף סג"ל בן לאותו גאון עולם כו' כי אני יודע ועד שמעתי דנפקין זקוקין דנורא מפומי' כמה שנים בהיותו יושב בק"ק פרוסטיץ שם הראני ידו הגדולה וזורעו הנטוי' לדרש פסוקי כו', והגאון ר' צבי הירש העלליר אב"ד באניהאד כותב כבר נודע בשערים בחיבוריו הנחמדים וביחוד חיבורו הגדול והנכבד מאד, על חלקי ס' משנה תורה לרבינו הרמב"ם זללה"ה אשר שם הראה בקיאותו בכולהו תלמודי בבלי וירושלמי וכל מדרשי חז"ל וכי כל רו לא אניס לי', עוד לימד דעת את העם, וכאשר אזנינו שמענו ויסופר לנו מזקני עם, כעת העיר את רוח בנו להוציא לאורה חלק א' מחיבור הנ"ל, ויהי ד' אלקיו עמו ויעל אותו על מכבש הדפוס, גם יתר החלקים והחיבורים אשר המה בכתובים כו'.⁴

הספר כולל טו דרשות מחולק לכמה מאמרים, ולדוגמא דרוש א' - הספד על אביו בעל המחצית השקל - מכילה כז מאמרים, שמאריך בשבח אביו ועוד, ובתולדות הנ"ל מוכיח דחיבור זה אינו אלא חלק מחיבור גדול יותר, דבהל' יסודי התורה (פ"א ה"י) מזכיר את ספרו "מאמר אסתר" דרוש מ"ח, אמנם בתולדות המחבר הנדפס בסוף ס' מאמר אסתר (מהדורת סטעפאנסקי - תשס"ב) רצה לומר שהיא טעות הדפוס וצ"ל דרוש טו, אבל מציין לשאר מקומות בספר עצמו בדרוש ג' כותב, עי' לקמן דרוש כ"א מאמר ב', ובדרוש ד' כותב ועי' דרוש ל"ה, וגם שבסוף הס' מסיים נשלם חלק ראשון, שנשמע מזה שיש עוד חלקים.

וכבר הבאנו הסכמת הג"ר צבי הירש העלליר שכותב כעת העיר להוציא חלק א' מחיבור הנ"ל, ובקובץ צפונות ניסן תשנ"א עמ' לד מעתיק קטעים מדרוש שלא נדפס עדיין, וקרא שמו "דובר שלום" מכילה טו עמודים מלבד השער, והיא משנת כהונתו בקעלין משנת תקס"ח.

ספר שושן עדות על מס' עדיות

בשנת תרס"ג הדפיס נכדו הג"ר יעקב אליעזר ווייס אב"ד קה"י סגראם, את ספרו שושן עדות על מס' עדיות, ביאור רחב על המסכת שמסתעף לכמה ענינים כדרכו בספר סדר משנה, וכמו שכותב המו"ל בהקדמה שכל מי שראה כבר את ספר סדר משנה מהמחבר ז"ל רק פעם א' ידע ויבין מיד ויאמר דא ודא אחת היא, והאי לישנא כי האי לישנא, ואין ביניהם רושם חילוק כלל ע"כ, גלגוליו של ספר זה לא הי' פחות מכתבים אחרים של המחבר ששהה שנים הרבה מעת שבא ליד המו"ל עד להדפסתו, דבין הסכמות הגאונים משנת תרס"ג בולט הסכמת הג"ר פייבל פלויט אב"ד שוראן שכותב "בשנת

4. חותם לכבוד התורה ולמען כבוד הגאון בע"ל המחבר זצלה"ה לפ"ק, שהוא בשנת תקצ"א, ובתולדות הנ"ל כותב, המסכים השני ר' צבי הירש הלר - חריף באותה עת (תקפ"ח) בעיר באניהאד, והיא טעות, ומן הענין לציין שהמחבר כתב על השער ונגמר בשנת "אב"ל! ז"ה הו"א לכבודו ש"ל הקב"ה" לפ"ג (היתקס"ז), וכאילו רימו שאינו לכבוד המחבר רק לכבוד הקב"ה.

תרמ"ה" שתלמידו ר' אליעזר ווייס נ"י מצאצאי יוצא יריכו רוצה לטפל בזה ומבקש שיעזרו לו, גם הגאונים ר' ישעי' זילבערשטיין אב"ד ווייטצען ור' קאפל רייך אב"ד קה"י פעסט מזכירים בהסכמותיהם שבאו כבר רבות בשנים הכי"ק ביד חמיו של המו"ל, והמו"ל מוכיר לשבח הרבני ר' שלמה קליין זצ"ל (חתנו של מו"ה יוסף באסקאוויץ אשר תחת ידו היו נמצאים הכי"ק של אביו) שנתן לו במתנה את ס' שושן עדות להדפיסו, אך באותה שעה לא היה עוד שעת הכושר ועת לכל חפץ, גם אפריון נמטי' לחתנו של ר' שלמה הג' אליעזר צבי כץ אב"ד בעקעש-טשאבא שנתן לי המהדורא קמא ובוה השלמתי במקומות שהי' חסר במהדורא בתרא.

ויצוין לפלא מה שכותב שם הג"ר יעקב אליעזר בהקדמה לספר אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי, ורוחי נשברה בקרבי, עששו בכעס עיני, נפשי ובטני, בהעלותי על לבי, שהפליא וגבר חסדו עלי לאין מספר, כי כמה וכמה פעמים יד ד' נגעה בי ונחלאתי, ובעוה"ר על ערש דוי נפלתי, וכל פעם בסכנה גדולה הייתי, עד שנחשכו ככבי נשפי, ואור עיני לא הי' אתי והי' העולם חשך בעדי, כעור ממשש בצהרים הייתי, ולפני ד' מעוז צור ישועתי התנפלתי, וכך היתה תפלתי, רבוש"ע בראת לי עינים לראות אבל לא לבד לתכלית היופי ולהשלמת בנין גופי האנושי להיות נראה בצלם ודמות אדם ויהי' העינים רק נראים ואינם רואים, ונופל בגלוי עינים חלילה, אבל אחת שאלתי, "גל עיני" אך באופן "ואביטה" ג"כ נפלאות בתורתך, וד' הרופא חנם ברוב רחמיו וחסדיו שמע את תפלתי, זכות אבות היא שעמדה לי, שבעזר הצור נתרפאתי.

אחר הדברים האלה, הייתי מחשב ועומד כדת מה לעשות לטובה על כל הטוב שגמלני ד' ברוב רחמיו וחסדיו, ואמרתי אני בלבי אין טוב אלא תורת אאז"ק שאינה ד' לידי עוד הפעם [כי אחרי שבא לידי פעם ראשונה הי' הכי"ק נעלם ונאבד ממני מספר שנים] ואם על תודה אקריבנו על מזבח הדפוס בודאי יהי' לרצון לפני ד' ע"כ מתוך דברי ההקדמה לס' שושן עדות, והוא פלא ובשני הספרים תרין ריעין בס' סדר משנה על זמנים והס' דנן שנדפסו באותו זמן בשנת תר"ס - תרס"ה, הי' ההתעוררות בחולי עינים שנפל' בשניהם, בר' אליעזר וואלענשטיין שע"י השגתו הכתי"י סכ"ס נדפס כל החיבור, ובר' אליעזר ווייס שטרך ועמל להוציאו לאור עולם.

גם ספר זה נדפס בסירוגין, וכמו שכתב שם בהקדמה, אליכם אישים אקרא, הביאו ברכה אל תוך בתיכם, עמדו אל ימיני לסמכני כדי שאוכל להפיק זממי להוציא לאור גם חלק השני שנמצא כעת תחת מכבש הדפוס. וכן בסוף החיבור כותב, ואמ"ו הגאון מו"ה זוסמאן סופר ז"ל בעהמ"ח ס' המקנה כ' שם בפתיחה שנקראת "תמר דבורה" וז"ל ואודיע צערי לרבים... חיבור גדול אצל הרבני מו"ה שלמה קליין כו' עכ"ל ומחמת ריבוי טרדותי שכחתי להעתיק את ד' אדמ"ו הגאון ז"ל הנ"ל בין המכתבים בפתח שער חלק הראשון, ותחת זה הצבתי לו ציון לנפש אדמ"ו הג' ז"ל בחלק ב' דף ק"ב ע"א ע"ש. (ועי' שם שהגאון ר"ו בא בחלום לבנו ואמר לו שחיבורו על מסכתא לו משפט הבכורה, ור' שלמה קליין אמר להמו"ל שאמת הדבר שאמר כן על מסכת עדיות).

וא"כ נשמע מדברי המו"ל בתחלתו ובסופו, שיצא לאור הספר בשני חלקים, ואף שאין ניכר באמצע, וב"אהל רח"ל" מדור הדפוס העברי בפאקש או' 10, עתיק שער השני,

והוא כנוסח השער של חלק א', בהוספת התיבות "חלק שני" ושנדפס שם בשנת תרס"ה, ובטופסים הרבה חסר השער הזה, חלק זה מתחיל בדף פ', ובדף עט יש ציור בסוף הדף, וגם אין שם תיבה של הדף שלאחריו, שמורה שמסתיים שם הספר (גם בדף מז הוא כן). ובס"ה כולל הספר קפ"ט דפים.

ספר לבנימין אמר

בעת ובעונה אחת שעסק הג"ר יעקב אליעזר ווייס להוציא לאור החלק שני של ס' שושן עדות, המציא לידו נכד הג"ר זוסמאן סופר קונטרס יקר מהג' ר' וואלף לבאר מימרות דרבה בר בר חנה (בבא בתרא דף ע"ג), שהי' ביד זקינו בתורת שאלה, ומגלגלין זכות ע"י זכאי כי שם נמצא שם הי' ואחר שאדמו"ר הג' הנ"ל שבק חיים לן שלחו לי נכדו אב"ד יעמערניג כדי להדפיסו ולספחו לס' שושן עדות (כן מוזכר בסוף הקונטרס).

הספר דומה בתוכנו ובמראהו לקודמיו, ואם שהיא בדברי אגדה בונה מצודות ע"פ דברי הרמב"ם בס' המורה, וב"גליון בודד" שצירף המו"ל הספר (מועתק באהל רחל) הוא כותב שהדפיס את הספר לבנימין אמר באותו הגודל של ס' שושן עדות כדי שיוכלו לכורכם יחדו, שמו של החיבור קרא לו המו"ל וכמש"כ בהקדמה ולא באתי רק להביע תודה שהביאני עד הלום להוציא לאור ספרו היקר שושן עדות על מס' עדיות, שדה אשר לא עובד בה עד עתה, וגם לרבות את קונטרס נפלא הלזה על מאמרי דרבה בב"ח אשר קראתיו בשם "לבנימין אמר" מחמת ג' טעמים, א' לתת כבוד לאאז"ק המחבר ז"ל וכו'.

בתחלת הספר נדפס מכתב מהג' ר' אליעזר דייטש אב"ד באניהאד, שתוכנו הסכמה לח"ב דשושן עדות (הסכמתו לחלק ראשון נדפס בתחלת הספר). שכותב מה נכבד היום כי מדפיס ועולה חלק שני מס' שושן עדות... וכבר ברכתי ברכת הנהנין על ס' ש"ע ח"ר ולדוגמא הבאתי דבריו הקדושים בספרי חלק ששי בשער פרי השדה שער א' או' י', ואומר אני יישר חילו, וחותרם שמו עליו, ומוסיף, אחרי כתבתי זאת ראיתי כי רצוני להדפיס גם פירוש מזקיני הגה"ק זצוק"ל על מאמרי דרבב"ח, והנה בזה דבר שפתיים וכו', הנ"ל, וספרו תבואת השדה חלק ששי נדפס בשנת "סדר המשנה" (תרס"ד), כן כתוב על השער, בב' הסכמות מזכיר שהמחבר נגזו הארון הקודש פה בעירנו וזכותו תעמוד לנו.

המו"ל צירף לתחלת הספר "דרוש לחנוכה" מהמחבר, שנתן לו ידידו ר' שלמה פינק אב"ד באסקאוויץ הכת"י ממש, ובתולדות הנ"ל בנה בנין שמן הסתם עסק הג"ר וואלף בדברי אגדה ובענינים נשגבים כביאורי מאמרי רבב"ח בימי בחרותו בשבתו בבוסקאוויץ בצל אביו, ולא ראה הרב כהן דרך הדרוש קיבל מיד ידידו ולא כל הספר, גם כמה מכותבי תולדות המחבר לא הבחינו שנדפס הס' שושן עדות לסירוויין, ואם נדפס הס' לבנימין אמר כספר בפני עצמו או לא, ושהגאון מבניהאד נתן ג' הסכמות, ומעתה הכל על מקומו יבא בשלום, דבשנת תרס"ג נדפס חלק א' דשושן עדות, ובשנת תרס"ה חלק ב', ואז הדפיס בתבניתו ג"כ הקונטרס לבנימין אמר.

קונטרס חילוקא דרבנן

בשנת תרס"ג נדפס בפאקש עוד חיבור קטן, ע"י הרב יוסף שווארץ, קונטרס הנקוב בשם "חילוקא דרבנן", והוא חלק א' ממחברת "בית שערים" אשר הניח אחריו ברכה

הרב הגאון אמיתי כו' וואלף באסקאוויץ זצ"ל, עם הגהות אמרי שפר מאביו הג"ר נפתלי שווארץ אב"ד מאד, והוא בביאור הסוגי' דהאומר לחנוני וחולק בתוקף על השי"ך חו"מ סו"ס צ"א, ובתולדות הנ"ל כותב שקונטרס זה הוא חלק מחיבור גדול שרכש ר' יצחק צבי סופר, אמנם כבר כתב הג"ר פישל סופר בהקדמה לס' אהבה שאינן בס' בית שערים שתחת ידו שהושלם בשנת תקנ"ד, (ושיטה זו הוא משנותיו האחרונים בבאניהאד, מקום משכנו של ר' יוסף שווארץ).

גם צירף לו קונטרס בשם "הנזר והעדות" (והכל ביחד בשם חילוקא דרבנן שחידשו המו"ל) וכותב שם המו"ל, גם אלה הם דברי הגאון מו"ה זאב וואלף באקאוויץ זצ"ל אשר העתקתי מכתב יד קדשו ששלח אלי נכדו ה"ה ידידי הרב המאה"ג וכו' מו"ה יעקב אליעזר ווייס נ"י האב"ד דקה"י אגראם יצ"ו (המו"ל ספר שושן עדות עמ"ס עדיות), והשם "הנזר והעדות" קראו לו הגאון ז"ל בעצמו, ולפי הנראה עשה הרב המחבר זי"ע גם חיבור הנקוב כן, אך נעלם מאתנו, ולא זכינו לראותו ע"כ, וכותב ע"ז בתולדות הנ"ל הערה 85, לענ"ד אין הכוונה לחיבור שלם שכן לא מצאנו שר"זו בוסקוביץ יזכיר חיבור בשם זה בספר "סדר משנה" ניתן אולי לשער שקונטרס זה הוא מעין השלמה לספר "שושן עדות" בה"ל, ושמה המלה עדות המשותפת לשני החיבורים תוכיח ע"כ, והנה קונטרס זה שכולל ג' דפים הוא ליישב דברי הרמב"ם בהל' מלכים בהיתר דמאכלות אסורות במלחמה, (ומה שכתבו "בדין חדש וסוגי' דהואיל ואשתרי אשתרי" הוא רק להשביחו), ואין לזה שום שייכות למס' עדיות [ומתוכן הענין נראה שהוא חלק מחיבור ליישב דברי הרמב"ם מהשגת הרמב"ן], ואולי מזכירו המחבר בס' סדר משנה בכת"י שלא שזפתו עיניו לראותו.

שוב ראיתי בגליון בודד שמצורף לס' שושן עדות, שמפרט המו"ל כמה כתבי ידות של המחבר. חי' על מסכתות ביצה סוכה ב"ק ועוד, כללי מגו, כללי רוב וחזקה, ר' חנינא סגן הכהנים, שו"ת הנזר והעדות (על י' סוגיות, והוא לוח השני מס' שני לוחות העדות), וא"כ נכונים דברי הנ"ל, דבשער שושן עדות כותב המחבר והוא הלוח הראשון מספר שני לוחות העדות ובו עשרה מאמרות ואלו הן: א' הפתיחה, ב-ט ביאור על ח' פרקים של מס' עדיות, היו"ד סיום המסכת, והנזר והעדות הוא לוח שני, ועדיין צריך ביאור השייכות שבין השני לוחות, והמו"ל שם כותב וכל אלו נגנבו או נאבדו באורך הזמן, אמנם ידעתי כי ש"ב הקצין מו"ה ר' שלמה קליין ז"ל בבודאפעסט נתן להרבה מן הגדולים מן הכת"י בתורת שאלה ולא ניתנו עוד לחזרה...

וע"פ טופס זו נופל ג"כ ההשערה שכותב הרב כהן, דספר "חידושי הו"ת" [הלכה ותוספות] שמזכירו המחבר בכמה מקומות הוא אולי חלק מספר בית שערים, או אותו ספר עצמו, אלא שבצורה ראשונה בלא שם ואח"כ עם שם שקבע לו המחבר, וע"פ הנזכר לעיל חי' לו חיבורים נפרדים על מסכתות הש"ס, ובהל' יו"ט מזכיר בפירוש חי' הו"ת על מס' ביצה, וכן על מס' פסחים עי' עמ' עח, שפ"ח. גם מה שכתב שם דספר "קונטרס הכללים" שמזכירו המחבר הוא אולי חיבור בפ"ע, או שמא - ולזה דעתי נוטה - אינו אלא נספח לספרו בית שערים שנועד לביורו כללי הש"ס, וכפי הנ"ל חי' חיבורים מיוחדים לכללים.

דרכינו חי' מסודר עד להפליא ולא חי' צריך לעשות סניפים לאחרים, וכמו שכותב בהקדמתו לקונ' פתילין דמארי עלמא, ולהקל מעלי טורח כפילת בדבר אחד אשר יובא

בקונטרס זה כמה פעמים איזה למעלה ואיזה למטה, ולהקל מעל הקורא טורח החיפוש, אם אקצר וארמוז עליו, ראיתי כי טוב לחלקו לארבעה בתים, כל בית ובית יכלול בו ענין ושורש בפני עצמו, וכל בית ובית יתחלק עוד לחלקים עוד לחלקים דקים, והיו לאותות.

כתבי ידות של הס' סדר משנה

ונחזור לחיבורו הגדול ס' סדר משנה שרק הרבע ממנו נדפס עד עתה, הפי' על הל' מדע נדפס בפראג שנת תק"פ, הפי' על הל' אהבה נדפס בירושלים בב' כרכים, הכת"י הכיל 250 דפים, ס' זמנים הודפס שם בו' כרכים, ושאר הספרים מונחים בכתב יד קדשו, ספר נשים 366 דפים ס' קדושה 180, ס' הפלאה 120, ס' עבודה 222, קונטרס על הל' פסח וחגיגה (קרבנות) 240, נדפסו הוא 2072 דפים (בתולדות הנ"ל הערה 77 חסר קונטרס השמטות) שמזכים לגואל, ועי' לקמן צלום דף הראשון מס' נשים שמשם עד סופו עדיין לא זכינו לאורו.

בענין הש"ס "סדר משנה" כותב המו"ל

בהקדמה לס' שושן עדות, תמה אני על דו"ז מו"ה יוסף באסקאוויץ ז"ל אשר נתן ספר הנ"ל לביהד"פ וקרא לו שם הנ"ל ולא זכר שבס' שושן עדות קרא זקני ז"ל את חיבורו הגדול על הרמב"ם בשם "לשון משנה" כאשר יראה כל המעיין בו ע"כ, וכותב ע"ז בהקדמה לס' אהבה לתרץ אחר החיפוש מצאתי בכת"י של המחבר זצ"ל בספרו "בית שערים" על סוגיות השער שער ז' דלת ב' וכן בשאר מקומות, שהמחבר בעצמו מכנה חיבורו על הרמב"ם ז"ל בשתי מהדורות, וכנראה כי בפעם הראשונה קרא שם ספרו לשון משנה, ובמשך הזמן חזר וכתב השמטות על ספרו, ולבסוף כאשר ערך מחדש ספרו בלשון ברורה יותר וכלל במהדורה זו גם את ההשמטות אז קבע שמו של הספר בשם "סדר משנה" וזה שמו שבו הובא לבית הדפוס ע"כ.

ולפי מה שכותב שם בהקדמה דס' בית שערים הושלם בשנת תקנ"ד, ובסוף ס' שושן עדות כותב המחבר נשלם לפרט גדול "אני הוא וואלף הלוי מבאסקאוויץ" פה פעסט, שהוא שנת ה' תקנ"ז, וא"כ אינו ישוב לשינוי השם, דהלא ס' שושן עדות שמזכיר ה"לשון משנה" נשלם כשלוש שנים אחר הס' בית שערים שמזכירו בלשון "סדר משנה", ואולי יש לקוות שעם הוצאה לאור של כל הכת"י, נדע בבירור החילוק בין הלשון משנה וסדר משנה.

ס' בית שערים - וקלבון השקל

עוד חיבור גדול שישנו בין הכת"י, ולא פחות מ-500 דפים, הזכרנו לעיל, והיא מחברת "בית שערים" לברר וללבן י"ב שיטות עמוקות, מקרב הרחוקות שבעתים מזוקקים, מנפת צופים מתוקים, בשיקול הדעת, בקושיות והויות בניויות לתלפיות, עוד בה שלישיה מחברת "קלבון השקל" התולדה במקום אב הרב בעל המחבר מחצית השקל, ושקל בבלט הצדק והיושר והכריע בין הפוסקים, בנתינת טעמים מתוקים, יורה יורה שערי אורה, שערי אורח חיים, לדעת את כל המצות והחוקים האלה (לשון בנו ר' יוסף בהק')

לס' סדר משנה הל' מדע) הכתי" של הקלבון לשקל מכיל 266 דפים, ובס"ה מגיעים למעלה משלשת אלפים 3088 דפים כל כתבי ידות⁵.

מספר קלבון השקל נדפס על שו"ע הל' פסח במהדורת מכון ירושלים, אבל הוא משני כתי" אחרים, (עי' שם מבוא עמ' 28, ובקובץ צפונות ניסן תשנ"א עמ' ל"ה, וקובץ מוריה ניסן תשמ"ט עמ' ל"ד). בפירושו מביא כמה דברים מאביו בשם אאמ"ו הגאון מהרש"ק שי', וכמה קטעים מסיים בשמו, אזו"ב הלוי', מיוסד בעיקר לבאר דברי המג"א כספרו של אביו "מחצית השקל" וזה השם יאתה לו.

עוד חיבור קטן המכונה "אגודת אזוב" הגהות על ש"ס, נדפס בתוך הש"ס תלמוד בבלי ווין תק"צ-תקצ"ג, בהסכמת החת"ס, שכותב במס' ברכות, הובא לפני קונטרס קטן הכמות הנקרא אגודת אזוב אם כי רוב הגהותיו וציוניו כבר אמורים עם כל הכתוב בס' הגה"ה מהר"י ברלין זצ"ל מ"מ יש בו נוספות תוספות והערות רבות מהגאון זצ"ל אשר ראוי לספחו על גליוני הש"ס למען יעמדו ימים רבים ירוץ קורא בו וימצא נחת.

5. כל הד' חיבורים שמוזכר בנו הרבני ר' יוסף, נחקק על מצבת המחבר בשם "באסקאוויץ" וכשמות הנ"ל, נוסח המצבה העתיק הר"ר יוסף שווארץ הנ"ל בירחונו "וילקט יוסף" ח"ד קס"ג.

במותו ברכה אחריו הניח
אמרי נועם ריח ניחוח
סדר משנה בטעם וריח
קלבון למחצית השקל חיבר
את מאמר אסתר פיהו דיבר
ועוד זאת עשה למוזכרת
י"ב שערים פתח למוזכרת
צנא מלא ספרא נעדרת

המשכת רפואות בחנוכה

מרו הר"מ מקוברין ז"ל אמר: הזקוק לרפואה יכול לפעול בחנוכה.

(תורת אבות)

להתיישב ולשוב אל ה'

חנוכה הוא הזמן לכל אדם להתיישב ולשוב אל ה', אפילו עני שואל וכו' ומדליק, אי' בס' יש אש שורף ויש אש מחמם ובחנוכה שניהם לעורר ולחמם את הלב לעבודת ה' וגם לשרוף המחשבות זרות, כדאיתא בזוה"ק מחשבה רעה נצרך לאתוקדא בנורא, ואז טמאו השמיים שבהיכל הרמז על המחשבות שבמוח.

(בית ישראל תשי"ד)